

Jiří Januška:

Rákos Péter pályafutásának kezdetei és pedagógiai tevékenységének állomásai a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karán*

2013-ban a csehországi egyetemi hungarológia két jelentős évfordulót is ünnepelhet. November 26-án lesz kerek 160 esztendeje annak, hogy Ferenc József császár áldását adta a magyar nyelv pedagógiai szék-helyének létrehozására a prágai egyetemen („zřízení učitelské stolice uherského jazyka na universitě Pražské”),¹ melynek alapján a magyar nyelv a prágai egyetemen első alkalommal jelent meg szaktantárgyként. De még ezt megelőzően, március 15-én (!) éppen 130 éve annak, hogy a bécsi oktatási és kultuszminisztérium jóváhagyta František Brábek kinevezését a magyar nyelv és irodalom lektorává.² Ettől a pillanattól, azaz 1883-tól mondhatjuk tehát, hogy a magyar nyelv a prágai egyetemen folyamatosan jelen van (egy rövid, mindössze három éves átmeneti időszakot kivéve a második világháborút követően).

Természetesen nehéz e szűk keretben a magyar szak 160 esztendejének történetét a prágai egyetemen tömören és velősen összegezni, ezért, vázlatosan, csupán néhány dologra szorítokozom. 1854–1860 között a magyar nyelvet, a magyar nyelvészetet és a magyar líra történetét Riedl Szende (1831–1873) tanította. Azt követően, hogy tevékenységét Prágában befejezte és visszatért Pestre, több mint húsz évig tartott, míg a tantárgy ismét visszaköltözhetett a prágai egyetem falai közé. Mint már fentebb említettük, ez 1883-ban történt, amikor František Brábek (1848–1926) megkapta lektori kinevezését. 1925-től a lektori gyakorlatok mellett a szakon tudományos előadásokat is kiírtak; éppen ebben az időszakban habilitált sikeresen a szlovák származású Pavel Bujnák (1882–1933), akit aztán 1929-ben – a csehországi egyetemek történetében tulajdonképpen első alkalommal – a magyar filológia professzorává neveztek ki. Korai halálát követően azonban az egész Csehszlovák Köztársaság területén nem akadt megfelelő utánpótlás, így az 1934–1939-es években kiírt előadásokat helyettesítésekkel kellett megoldani (ezeket főként Vladimír Šmilauer cseh nyelvész, illetve František Jančovič nyugalmazott szlovák középiskolai tanár látta el). František Brábek halála után a lektorátust Jan Pecháček (1882–?) vette át. A frissen habilitált Vladimír Skalička (1909–1991) docensi tevékenységét 1939 novemberében a

nácik szakították meg, akik valamennyi cseh egyetemet bezártak. Ez az állapot a háború végéig tartott. A világháborút követően a magyar szak a prágai egyetemre csak 1948-ban tért vissza, Pecháček lektorral egyetemben. A magyar szak rendszeres oktatása aztán a felsőfokú oktatás reformját követően majd csak 1950-ben indult újtára (ezután önálló szakként több mint fél évszázadon keresztül működött, ebben a formájában utoljára 2006-ban írták ki). A szak oktatói a háború után Rákos Péter (1925–2002) és Blaskovics József (1910–1990), illetve néhány évvel később Bredár Gyula (1924) lettek. A hetvenes évek végén adjunktusi állást töltött be Mészáros János (1947), majd a kilencvenes években – Bredár Gyula és Rákos Péter nyugdíjazása után – fokozatosan kezdtek el a szakon tanítani Gál Jenő (1957), Simona Kolmanová (1965) és Schreier Angéla (1952). 2007-től a magyar nyelv, a magyar irodalom és a magyar történelem oktatása a közép-európai szakon belül zajlik.³

A magyar nyelv és a hungarológia oktatóinak szűkszavú fenti felsorolásából már pusztán pedagógiai tevékenységük hosszának alapján is kitűnik két egyenlőség. František Brábek 43 éven át volt az egyetem lektora, Rákos Péter pedig – aki egyébként Bujnák mellett a második egyetemi tanár a szak történetében a prágai egyetemen – negyven esztendőn át tanította a magyar irodalmat, történelmet, illetve más hungarológiai szaktárgyakat. Éppen róla, az ő pedagógiai tevékenységének idejéről szól lényegében az alábbi írás, amely a levéltárban található dokumentumok alapján tekinti át tényszerűen a Károly Egyetemmel kapcsolatos életpálya legfontosabb állomásait.

Rákos Péter (akkor még mint Petr Rákoš) egyetemi hallgatóként 1945-ben került a prágai Károly Egyetemre. (Későbbi kollégájának, Bredár Gyulának az elbeszélése alapján azonban mindez nem sokon múlt. Az történt ugyanis, hogy egy idősebb egyetemi hallgató, aki a felvételnél segédkezett, belenézett a fiatal Rákos 1943. június 5-i keltezésű, Kassán kiállított *magyar nyelvű* érettségi bizonyítványába és azonnál el akarta őt tanácsolni. A véletlennek köszönhetően azonban éppen ekkor haladt el mellettük Jan

Rypka, a kar dékánja, akivel a buzgó hallgató – bemutatandó a fiatal Rákos naivitását – ismertette az esetet. Rypka professzor belenézett a bizonyítványba és mikor meglátta a kiváló érdemjegyeket, azonnal elvetette annak lehetőségét, hogy a fiatal érdeklődőt kizárják a felvételizők sorából.)⁴ 1945. október 17-én Rákos Péter beiratkozott a bölcsészettudományi karra.

Rákos Péter egyetemi tanulmányai során a beiratkozási űrlap megfelelő rovatába szakpárosításként minden szemeszterben a filozófia és történelem szakokat írta be (csupán az első szemeszter űrlapján van a történelem szak áthúzva és a latin szak föléje írva), de az első öt szemeszterben egyébként a francia, illetve a hetedik és a nyolcadik szemeszterben a pszichológia és a pedagógia szakok is szerepelnek az űrlapokon. Ebben a néhány esztendőben⁵ Rákos Péter elsősorban Karel Sloukal történelmi, Josef Král és Jan B. Kozák filozófiai, Jan Doležal és Josef Stavěl pszichológiai, valamint Cyril Stejskal pedagógiai előadásait látogatta leggyakrabban, de kisebb mértékben részt vett egyéb oktatók előadásain is; eljárta többek között Arnošt Kolman és Jan Patočka filozófiai, Jan Mukařovský esztétikai előadásaira, látogatta Jiří Haller gyakorlati cseh nyelvóráit is (az első két szemeszterben).⁶ Tanulmányait a második államvizsga letétele után 1949. június 17-én fejezte be és szerzett diplomát filozófia és történelem szakon.⁷ De már ezt megelőzően, 1949. április 1-jén, belép a Pragopress sajtóirodába (az irodát később a ČTK-val /Česká tisková kancelář, azaz a Cseh Sajtóirodával/ egybeolvasztották), ahol szerkesztőként a magyar sajtóval kapcsolatos ügyekkel foglalkozik.⁸

Rákos Péter egyetemi tanulmányainak idején a Károly Egyetemen nem volt magyar szak. Jóllehet az egyetem a háború után szinte azonnal megkezdte tevékenységét (már 1945. június 1-jétől rendkívüli nyári szemesztert hirdettek meg, amely szeptember végéig tartott, október 22-én pedig elkezdődött az 1945/46-os tanév őszi féléve, mely egyben Rákos Péter első féléve is a prágai egyetemen), a magyar szak csupán 1948-ban tért vissza az egyetem falai közé.⁹ A párizsi békeszerződés aláírását követően Csehszlovákia és Magyarország között 1947 szeptemberében felújították a diplomáciai kapcsolatokat. Éppen erre való hivatkozással kérte 1947 végén Jan Pecháček, hogy helyezték őt vissza a magyar szakon betöltött lektori állásába, melynek a minisztérium 1948-ban eleget is tett.¹⁰ Ugyanakkor ebben az időben a szaknak már nem volt főállású tudományos-pedagógiai munkatársa, lévén hogy időközben Vladimír

Skalička, aki 1938–1939 fordulóján habilitált finnugor nyelvészetből, 1946-ban általános nyelvészetből kapott egyetemi tanári kinevezést és ennek a szaknak szentelte mind szakmai, mint pedagógiai tevékenységét. Mindazonáltal az 1948/49-es tanév téli szemeszterében az általános nyelvészet oktatásának keretében „Magyar nyelvtan” címmel előadást írt ki, az 1949/50-es tanév nyári szemeszterében pedig „Bevezetés a magyar nyelvbe” címmel hirdetett meg előadást.

A kommunista hatalomátvétel után még az 1948-as évben megkezdődött Csehszlovákiában a felsőoktatás reformja, melynek eredményeképpen 1950 májusában elfogadták az új felsőoktatási törvényt. Ez a reform jelentősen átalakította az egyetemi tanulmányok korábban kialakult rendjét, melynek modellje még a XIX. századból öröklődött át, és néhány olyan standard elemet vezetett be a felsőoktatásban, melyek mindmáig érvényben vannak. Ekkor vezették be általánosan többek között az egyes szakok meghatározott kerettantervét, ekkor jöttek létre a tanszékek mint az azonos vagy rokon szakok oktatóit csoportosító egységek és ugyancsak ekkortól vált lehetőség új kategóriájú fizetett oktatók alkalmazására is (korábban ugyanis tulajdonképpen csak docensek és egyetemi tanárok taníthattak).¹¹ A reformot folyamatosan vezették be és minden szinten alkalmazták (többek között hallgatóként maga Rákos Péter is részt vállalt a reformban, különféle előkészítő munkákat végzett).¹² 1950 ősztől aztán megindult a bölcsészettudományi karon a teljesen átszervezett új felsőoktatás.

A reform során 1949 szeptemberében az ún. „A” Személyzeti Bizottság (osobní komise A) javaslatára egy albizottság alakult, melynek feladata a magyar szak munkatársainak kiválasztása volt; az albizottság tagjai Vladimír Skalička és Koloman Gajan voltak (emez utóbbi ugyancsak 1945 ősztől tanult a prágai egyetemen, történelem és francia szakon, tehát Rákos Péter évfolyamtársa volt).¹³ Ez az albizottság javasolta, hogy Rákos Pétert az 1949/1950-es tanév nyári szemeszterében bízzák meg a magyar irodalom előadásaival (heti három óra terjedelemben), amit a minisztérium jóváhagyott.¹⁴ De a megbízásról szóló értesítés Rákos Pétert az újtátrafüredi tudóstanatóriumban érte, ahol gyógykezelték, ezért az előadások nem valósulhattak meg.¹⁵ 1950 júniusában a javaslatot újra beterjesztették, a következő tanévre vonatkozóan.¹⁶ 1950 októberében aztán Rákos ténylegesen megkezdte előadásait a bölcsészettudományi karon (akkor még külső munkatársként). Ekkor kezdte meg tanulmányait a megreformált magyar szak első hat hallgatója.¹⁷

Rákos Péteren kívül az új magyar szak oktatását természetesen további oktatók is biztosították. A szak ún. vezető oktatója – tehát az a személy, aki az oktatás egészéért felelt – Vladimír Skalička lett. Ő maga azonban személyesen az oktatásban csak egészen minimális mértékben vett részt. A Rákos Pétert megbízó javaslattal egyetemben ugyancsak 1950 júniusában adta be a kelet-európai nyelvészet (mely alá a magyar is tartozott) pedagógiai bizottsága azt a javaslatot, hogy a nyelvészeti tantárgyak oktatásával a magyar szakon az **ímelyi** származású magyar nemzetiségű Blaskovics Józsefet bízzák meg, aki akkoriban szerezte doktori címét, turkológus szakemberként.¹⁸ A nyelvi és nyelvészeti tantárgyakat a szakon az első hét évben éppen ő vezette, de a szakkal a későbbiekben is kapcsolatban állt. Kutatásaiban elsősorban turkológiával foglalkozott, melyet a magyar mellett ugyancsak tanított.

A magyar filológia tanársegédéeként 1950 szeptemberétől Břetislav Dejdart (1927–2012) alkalmazták, aki azonban nem rendelkezett a megfelelő képesítéssel (orosz és cseh szakos végzettséggel bírt) és a tanrendek szerint nem is tanított semmilyen tantárgyat. Végül az egyetem a munkaviszonyt megszüntette és éppen az ő megüresedett tanársegédi helyére került 1952. február 1-től Rákos Péter, aki aztán hosszú időre a bölcsészkar belső munkatársává vált.¹⁹ 1952 tavaszán Rákos Péter megismeri a Prágában magánúton tartózkodó Bredár Gyulát, aki szlovákiai magyar középiskolai pedagógusi pályára készült.²⁰ Végül azonban még abban az évben meghívást kap a magyar szakra a prágai kartól. Az elkövetkezendő években aztán fokozatosan átveszi a nyelvi és nyelvészeti tantárgyak oktatását Blaskovics Józseftől.

Az ötvenes évek végétől tehát ketten, Rákos Péter és Bredár Gyula biztosították a magyar szak oktatását. Majd csak az 1973/74-es tanévtől kezdődően jelenik meg mellettük rendszeresen a Magyarországról kiküldött lektor, és 1978 októberétől kapja meg adjunktusi kinevezését Mészáros János (aki azonban az 1979/80–1982/83-as években a cseh nyelv és irodalom lektoraként tevékenykedett a budapesti egyetemen).²¹ 1984-ben Bredár Gyula nyugdíjba vonult. Rákos Péter hat évvel később követte. Munkaviszonya a bölcsészkaron 1990. december 31-vel szűnt meg,²² de a szakkal egészen haláláig aktív kapcsolatban állt.

Rákos Péter negyven évnyi pedagógusi pályát tudhat maga mögött a magyar szakon, a kezdetekben külső munkatársként, később tanársegédként, 1953. október 1-től adjunktusként, 1963. április 1-től pedig

docens-helyettesként. A magyar irodalom docensi kinevezését 1966. november 1-én Jiří Hájek minisztertől kapta, egyetemi tanári kinevezését pedig – irodalomelmélet és magyar irodalomtörténet szaktudományokban – Václav Haveltól vehette át 1990. június 1-én.²³ Az ötvenes években egy teljes, valamennyi évfolyamra kiterjedő előadásorozatot dolgozott ki és honosított meg a magyar irodalom és a magyar történelem szaktantárgyakban (mindkét tárgykörben önálló jegyzetet is írt)²⁴. És ugyancsak ebben az időszakban külső munkatársként két alkalommal is előadott a történelem szakon – az 1951/52-es tanévben „Spec. před. děj. lid. dem.“ (alighanem „A népi demokráciák történelmének speciális előadása” című előadás cseh rövidítéséről van szó), illetve az azt követő esztendőben „A Magyar Tanácsköztársaság” témában. Az oktatás mellett ő intézte a magyar szeminárium adminisztratív ügyeit és az 1955/56-os tanévben a Szláv Tanszék titkára is volt (amelyhez a szak egészen 1971-ig tartozott, majd az Általános Nyelvészeti és Fonetikai tanszékre került).²⁵

Rövid ideig a kar vezetésében is tisztséget vállalt, mégpedig egy sorsfordító időszakban. 1969 májusában (tehát abban az időszakban, mikor a kar és annak vezető tisztségviselői még mindig igyekeztek megőrizni a Prágai tavasz szellemiségét és óvni értékeit a kezdődő „normalizáció” egyre fokozódó nyomásával szemben) a kari tudományos tanács a tanulmányi ügyekért felelős dékán-helyettesé választja.²⁶ A tisztségét 1970. június 1-ig tölti be,²⁷ mivel önként lemond nem sokkal az új dékán, Karel Galla hivatalba lépése után (akit 1970. január 29-én választottak meg, és aki már a hivatalba lépésének februári jóváhagyását követően kompromisszumot nem tűró „normalizációs” lépéseket tett). Lemondását egészségi állapotával indokolja, illetve arra való hivatkozással, hogy a megváltozott kari körülmények között hivatalát nem tudná felelősen ellátni.²⁸ Rákos Pétert a kari tudományos tanács tagjává ugyancsak 1969 októberében választották.²⁹

Hosszú időn át volt a finnugrisztikai részleg vezetője is, gyakorlatilag egészen 1990. szeptember 30-ig, amikor tisztségét Mészáros Jánosnak adta át.³⁰ Ez a részleg az Általános Nyelvészeti és Fonetikai Tanszék része volt, melyen egyébként 1990. január 15-én tanszékvezető-helyettes lett.³¹ 1990. július 1-től aztán a Tanszék mellett működő Magyar Stúdiumok Központjának (Středisko maďarských studií) vezetőjévé nevezték ki, melyet ő maga hozott létre és vezetője volt egészen 2002-ben bekövetkezett haláláig.³²

Még két hónappal halála előtt, június 17-én is je-

len volt a magyar szakra jelentkező új jelöltek felvételi vizsgáin. Köztük volt e sorok szerzője is, aki ezzel az apró személyes emlékekkel zárja le tömör, az

életrajzi tényekre összpontosító írását Rákos Péter tevékenységéről a prágai Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karán.

Jegyzetek

- * Cseh kéziratból fordította Gál Jenő, akinek a szerző – más okokból is – hálás köszönettel ajánlja e rövid írását.
- 1 *Vypisání konkursu*, Oznamovatel Pražských novin (német címe: Amtsblatt zur Prager Zeitung), 1854. január 24., 1. németül uo.
 - 2 Archiv Univerzity Karlovy (Károly Egyetem Levéltára, továbbiakban: AUK), Filozofická fakulta Univerzity Karlovy (Károly Egyetem Bölcsészettudományi Kara, továbbiakban: FF UK) 1882–1970, 11. doboz, leltári szám 108, František Brábek, Az Oktatási és Kultuszminisztérium (Ministerium für Cultus und Unterricht) rendelete (1883. március 15.).
 - 3 A szerző cseh nyelvű szövege, amely az adott témát részletesen tárgyalja *Dějiny výuky maďarštiny a maďarské filologie na českých univerzitách* (A magyar nyelv és a magyar filológia oktatásának története a cseh egyetemeken) címmel a Historia Universitatis Carolinae Pragensis című folyóirat 2012./2. számában jelenik meg (Prágában).
 - 4 Bredár Gyula személyes közlése (2012. január 17.).
 - 5 Rákos Péter az oktatási minisztérium ösztöndíjasaként tanult (AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, Rákos Péter levele a ČTK személyzeti osztályának, 1951. december 27.).
 - 6 AUK, FF UK 1882–1970, Katalogy studentů, 1945/46 őszi félév – 1949/50 őszi félév, Petr Rákoš.
 - 7 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, nyugdíjazási űrlap. A fentebb említett hallgatói katalógusok az 1949/50-es tanév téli szemeszterében is tartalmazták Rákos Péter beiratkozási űrlapját; ebben a szemeszterben azonban ki nem derített okoknál fogva csupán feltételesen lett beírva.
 - 8 Uo., „Úprava platových poměrů učitelů vysokých škol” (1955. április 9.).
 - 9 Ezek az információk, mint egyébként egyéb kiírt tanfolyamokra vonatkozó adatok is e szövegben – ha azt külön nem jelezzük – a Károly Egyetem Bölcsészettudományi Karának tanrendjére támaszkodnak, melyet minden szemeszterben, illetve tanévben jelentetett meg a szóban forgó intézmény.
 - 10 AUK, FF UK 1882–1970, 48. d., ltsz. 570, Jan Pecháček, J. B. Kozák dékán levele Jan Pecháčeknek (1948. május 22.).
 - 11 Részletesebben a reformról lásd pl.: Zdeněk POUSTA, *Univerzita Karlova v letech 1947–53 = Dějiny Univerzity Karlovy IV.: 1918–1990*, szerk. Jan HAVRÁNEK, Zdeněk POUSTA, Praha, Univerzita Karlova, 1998, 299–302.
 - 12 AUK, FF UK, KSČ (Csehszlovák Kommunista Párt) FF UK, Kádrové materiály R–Sch 1945–1965, 39. d., Rákos Petr, „Posudek na s. Petra Rákose” (1955. november 25.).
 - 13 AUK, FF UK 1882–1970, 352. d., ltsz. 1602, Protokoly o schůzi osobní komise A, az A személyzeti bizottság közleménye (1949. szeptember 27.).
 - 14 AUK, FF UK 1882–1970, 352. d., ltsz. 1602, Protokoly o schůzi osobní komise A, az A személyzeti bizottság ülésének jegyzőkönyve (1949. november 8.).
 - 15 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, Rákos Péter dékánhoz írt levele (1950. január 29.).
 - 16 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, a kelet-európai nyelvészet pedagógia bizottságának javaslata (1950. június 17.).
 - 17 Vö. Richard Pražák visszaemlékezését, aki ennek az első évfolyamnak a hallgatója volt: Richard PRAŽÁK, *Studentská vzpomínka na Petra Rákose*, Slavica Pragensia, 37(1995), 24–25.
 - 18 AUK, FF UK 1970-től, Ukončené pracovní poměry, 3. d., ltsz. 32, Josef Blaskovics, a kelet-európai nyelvészet pedagógia bizottságának javaslata (1950. június 17.).
 - 19 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, különböző dokumentumok 1951 decembertől 1952 márciusáig.
 - 20 Bredár Gyula személyes közlése (2012. január 17.).
 - 21 Mészáros János személyes közlése (2012. január 18.).
 - 22 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, megállapodás munkaviszony megszüntetéséről (1990. szeptember 27.).
 - 23 Ezek az adatok Rákos Péter dossziéjának különféle dokumentumaiból származnak (AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos).
 - 24 Petr RÁKOS, *Maďarská literatura XX. století*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1953. Petr RÁKOS, *Úvod do maďarských dějin pro studující maďarského jazyka a literatury*, Praha, Státní pedagogické nakladatelství, 1954.
 - 25 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, beszámoló Rákos Péter adjunktus tevékenységéről 1950–1955 (1955. május 12.). AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, dékán levele Rákos Péternek (1955. szeptember 13.).
 - 26 AUK, FF UK, Fakultní organizace KSČ 1969–1989 (a Csehszlovák Kommunista Párt Kari Alapszervezete, továbbiakban: FO KSČ 1969–1989), 96. d., „Návrh do funkce proděkana filosofické fakulty university Karlovy v Praze”.
 - 27 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, titkár levele a bérosztálynak (1970. július 9.).
 - 28 AUK, FF UK, FO KSČ 1969–1989, 114. d., „Posudek skupiny KSČ FF – slavistika na s. Petra Rákoše” (1970. szeptember 4.).
 - 29 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, J. Kládiva dékán levele Rákos Péternek (1969. október 14.).
 - 30 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, F. Černý dékán levele Rákos Péternek (1990. július 17.).
 - 31 AUK, FF UK 1970-től, Personálie 1990–95, 24. d., Petr Rákos, F. Černý dékán levele Rákos Péternek (1990. február 7.).
 - 32 E Központ céljairól és küldetéséről részletesebben lásd: RÁKOS Péter, *Hungarológia Cseh Köztársaságban*, Hungarologische Beiträge, 1995/4, 89.